

PRISTUP LUIGIJA TOMAZA GRANICI ITALIJE U ISTRI I DALMACIJI

1.

Luigi Tomaz rođen je 1931. g. na otoku Cresu, s kojeg je zajedno s obitelji otišao 1947. godine te se, u egzodusu, nastanio u Chioggi, u regiji Veneto, u Italiji. Ističe se bogatom karijerom, i to kao političar, pa je tako, između ostalog, obnašao i dužnost gradonačelnika Chioggie, regionalnog savjetnika regije Veneto, zatim potpredsjednika udruženja Jadranskih luka, a bio je i član komisije za zaštitu Venecije te savjetnik Jadranskog društva za pomorstvo. Zajedno s o. A. V. Bommarcom, franjevačkim generalnim ministrom, a zatim nadbiskupom Gorice (u Italiji), osnovao je Cresko društvo, kojeg je i danas predsjednik. Sada posvećuje svoje vrijeme povijesnom istraživanju svojega rodnoga otoka. Rezultate priopćava publici održavajući razna predavanja, nastavu i tečajeve za profesore, a izdaje i mnoge knjige, članke i radove; u njima se nalaze i ilustracije, koje sam izrađuje, s obzirom na to da je i značajni grafičar i kipar.

Među najvažnija njegova djela ulaze *Le quattro giornate di Cherso: 12 – 15 giugno 1797 in difesa del gonfalone di S. Marco* (Četiri creska dana 12. – 15. lipnja 1797. g. u obrani gonfalona Sv. Marka) (1996.), monografija o djelima i sjećanjima dalmatinskog društva povijesti domovine Venecije; *Dalla parte del Leone – La resistenza popolare marchesa in Veneto Istria e Dalmazia alla caduta di S. Marco* (Sa strane lava – markeški narodni otpor u Venetu, Istri i Dalmaciji do pada Sv. Marka) (1998.); *Ossero e Cherso nei secoli prima di Venezia* (Osor i Cres u stoljećima prije Venecije) (2002.); *Mura torri porte della Magnifica Comunità di Cherso* (Zidine, tornjevi, vrata Veličanstvene Općine Cres) (2003.); *La Galia Chersana: un'isola e la sua galea per sei secoli nell'Armata di San Marco* (Creska Galija: otok i njezina galija šest stoljeća u vojsci Sv. Marka) (2003.). Autor je i drugog dijela knjige *Le chiese minori di Cherso* (Manje crkve Cresa) (1988.), u kojem je dao stilističko-konstruktivne komentare, grafičke reljefe i crteže 110 crkvice i kapela na otoku; prvi dio, koji se tiče gradskih crkava, napisao je don Matteo Fillini.

Godine 2007. Luigi Tomaz u Rimu je objavio knjigu *Il confine d'Italia in Istria e Dalmazia (Granica Italije u Istri i Dalmaciji)*, koju je javnosti predstavio prof. Arnaldo Mauri.

2.

Autor se u ovome djelu bavi problematikom istočne talijanske granice u Istri i Dalmaciji. Naime, Tomaz se poziva na činjenicu da je skoro dva milenija (pritom misli na razdoblje od 2. st. pr. Kr. do 20. st.) istočna obala Jadrana bila prirodna dopuna Apeninskog poluotoka te da je to more – pod nazivom *Venecijski zaljev* – zapravo bio "Talijanski zaljev". Tomaz se pritom poziva na čvrste jezične, političke, religijske, ekonomske i kulturalne veze među dvjema obalama Jadranskog mora. Knjiga obuhvaća dugo povijesno razdoblje, od antike do Pariške mirovne konferencije 10. veljače 1947. godine, koju Talijani definiraju kao *Diktat*.

Predgovor je knjige napisao prof. Arnaldo Mauri; govori o problemu učestalosti preklapanja zanimanja za teritorije u Europi te napominje kako je upravo zbog toga potrebno razlikovati tri pojma: geografska regija, država i nacija.

Prvi pojam, odnosno geografsku regiju, lako je odrediti jer su njezine granice fizičke, dakle – to su mora, gore, planinski lanci, rijeke i sl. Kaže da Italija nema sporne granice, ali jedine su nesigurne samo istočne, tj. planinski lanac Julijskih Alpi i Kvarner, i to zbog različitih tumačenja.

Prvo je stajalište da je granica uzduž rijeke Soče, te ono isključuje regiju Friuli Veneziju Giuliju iz Italije. Drugo je ono koje vodenu među Julijskih Alpi preko Kapele, Velebita, Dinarida do Dalmacije uključuje u fizičku regiju Italije. A pobornik je toga upravo Luigi Tomaz.

Ako su fizičke granice nesigurne, kaže A. Mauri, tada se internacionalnim sporazumima definiraju državne. Ali u temelju države moraju postojati tri elementa: stanovništvo, suverenitet i teritorij.

Treći pojam, odnosno narodne granice često su zbunjujuće. U obzir se uzima niz komponenata – porijeklo, jezik, kultura, narodnost, religija, rasa, identitet, povijest i život na određenom teritoriju. Pritom se ne uključuje samo sadašnje stanje stvari, već i povijest.

Prirodne su granice nepromjenjive, barem u promatranom povijesnom razdoblju, dok se državne i nacionalne mijenjaju.

Fizička Italija ima veću površinu od Republike Italije, i to od vremena kada su joj pridruženi dijelovi drugih država, kao što su Francuska, Švicarska, Slovenija i Hrvatska te s obzirom na to da sadrži četiri neovisne države, kao što su stara Malta, San Marino, Monako i Vatikan.

Talijanska država, pak, uključuje i područja drugih govora, kao npr. otok Sardiniju te regije Val d'Aosta i Alto Adige, dok izvan nje ostaju neka područja talijanskog ili retoromanskog govornog područja koja pripadaju talijanskoj naciji, kao što

je južno područje Švicarske. Prof. Mauri posebno ističe područje koje, kako kaže, nacionalno pripada talijanskoj naciji i još je dan-danas nastanjeno većinom talijanskim stanovništvom, a prepušteno je Hrvatskoj i Sloveniji nakon Drugoga svjetskog rata. Tu situaciju uspoređuje sa situacijom u Grčkoj. Naime, kao što je Egej bilo grčko more, okruženo turskim teritorijem, nakon 1.500 godina prisutnosti Grci su morali emigrirati u SAD. Tako je i Jadran bio 2.000 godina talijansko more, okruženo slavenskim područjima, a 350.000 Talijana bilo je protjerano s tih područja. Na kraju zaključuje da su Grci imali više sreće, jer su uspjeli zadržati sve otoke Egejskog mora, dok su Talijani izgubili sve, pa čak i jadranski o. Palagružu, koja, prema njemu, također i fizički pripada Italiji.

3.

Sadržaj knjige govori upravo o istočnoj jadranskoj obali, posebice o Istri i Dalmaciji, ali ne i o ostalim pograničnim područjima koja su u 19. i 20. st. bila predmetom teritorijalnih pretenzija Italije i susjednih država. Ali, zato sagledava dinamičnost državnih granica u Istri i Dalmaciji u dugome razdoblju, u rasponu od dva milenija. Govori o osvajanju, kolonizaciji i stoljetnom prisustvu Rimljana na obje obale Jadrana, što se vidi iz etničko-jezičnog, administrativnog i ekonomskog profila, na osnovi čega autor izvodi zaključak kako je Jadransko more i danas zapravo talijanski zaljev.

Pri tome moramo napomenuti da autor u svojoj knjizi podrazumijeva Talijane kao jedine i isključive nasljednike, kako Rimskog Carstva, tako i Mletačke Republike.

Tomaz ističe kako i nakon raspada Zapadnog Rimskog Carstva, kao i nakon dolaska barbarskih naroda, poput Germana, Avara, Slavena i Bugara, gradovi istočne Jadranske obale ostaju latinski. U srednjem vijeku, kada se pomalo počinje formirati talijanska nacija, prije Mletačke Republike, a latinski se zamjenjuje talijanskim, ljudi se i dalje osjećaju pripadnicima romanske kulture. Neovisno o tome, u doba, kako kaže, stranih vlasti kao što su Hrvatsko i Ugarsko Kraljevstvo, zatim francuska i austrijska vladavina, ljudi su se ipak osjećali Talijanima. Za vrijeme preporoda, u 19. st., ratovi navode Austriju da pomaže Slavenima i tada se zatvaraju talijanske škole. A 1943. g. započinje masovno čišćenje Talijana s tih područja. Knjiga završava prikazom Pariškog mirovnog ugovora 1947. g. kojim bivši talijanski teritoriji u Istri i Dalmaciji postaju dijelovi Jugoslavije, uz jedini izuzetak općina Milje (Muggia) i Dolina (San Dorligo della Valle).

4.

Knjiga započinje razdobljem romanske kolonizacije Apeninskog poluotoka, a zatim ulaskom ilirskih legija u Dalmaciju, koja se proteže do rijeke Krke, te njihovo

vim dolaskom na sjever sve do rijeke Raše u Istri. Rimsko područje na istočnoj obali Jadrana 181. g. pr. Kr. protezalo se uzduž Alpi, preko Istre, riječkih brda i sve do dalmatinskih. Već car Oktavijan August govori o Istri kao o 10. talijanskoj regiji – *X^a Regio italiae, transpadana (orientalis) et histria*, ujedno i pograničnoj, od njih ukupno 11, stoga se autor poziva na činjenicu da su Istra i Liburnija već od 42. g. pr. Kr. bile ujedinjene s talijanskim regijama. Kao dokaz da Istra pripada Italiji navodi i Dantea, koji u *Božanstvenoj komediji* spominje Pulu, a u *De vulgari eloquentia* uvrštava istarski govor među 12 talijanskih. Tako dolazi i do Plinija, koji je također smatrao da su Istra i Dalmacija, dakle područje od rijeke Raše do rijeke Krke, jedna cjelovita talijanska regija, te nabroja dalmatinske gradove koji su već odavno romanizirani. Prije spomenuta 10. talijanska regija ostaje nepromijenjena do 3. st., tj. do vladavine cara Dioklecijana, kada nastaje 12 talijanskih provincija.

Nakon pada Zapadnoga Rimskog Carstva, koji se, prema autoru, zbilo 480. godine, u Splitu, u Dioklecijanovoj palači, ubojstvom posljednjeg legitimnog vladara Julija Flavija Nepota, a ne u Ravenni ili Rimu 476. godine, kako se uobičajeno smatra, istočna granica ostala je ona koju je još utvrdio August pet stoljeća ranije. Dakle, cijeli Jadran pripada Zapadnome Rimskome Carstvu.

Na područje Dalmacije dolaze Goti, ali vladari tog barbarskog naroda nisu mijenjali granice Carstva. Car Justinijan ponovno ujedinjuje Carstvo, a prvi oslobođeni dijelovi 539. g. bili su Dalmacija i Istra, koje taj vladar tada sjedinjuje s Ravenom, na Apeninskom poluotoku. Kao dokaz rimskog postojanja, Tomaz navodi brojne spomenike uzduž istarsko-liburnijsko-dalmatinske obale, zatim međusobne veze Istre, Venecije i Ravenne te crkvene veze, pri čemu misli na pripadnost regije *Venetia et Histria* Akvileji, kao crkvenoj prijestolnici, a Saloni Dalmacije.

U drugoj polovici 6. stoljeća, nastavlja Tomaz, Langobardi su okupirali Friuli Veneciju Giuliju, Veneto i Lombardiju te centralno-južne regije, zaustavljajući se u Istri; ona pod Rimskim Carstvom ostaje do 751. g., kad je Langobardi ujedinjuju sa svojim kraljevstvom, ali unutar Talijanskog Kraljevstva. Napominje i da Langobardi nisu dirali Dalmaciju, ali su zato drugi barbari, tj. Slaveni, uništili Salonu, masakrirajući tamošnji narod.

Kao dokaz strašnih posljedica ulaska Slavena u Dalmaciju u 10. stoljeću, Tomaz navodi djelo bizantskog cara Konstantina VII. Porfirogeneta *De administrando Imperio ad Romanum*, inače općepoznato, u kojem je opisao stanje u Carstvu oko 950. g. Tada se Rimljani zadržavaju u obalnim gradovima kao što su Kotor, Dubrovnik, Split, Trogir, Zadar, Krk, pa govori i da se do dana današnjeg stanovnici tih gradova nazivaju Rimljanima; a Slaveni naseljavaju okolna područja. Opisana situacija, između, kako kaže slenskog barbarstva i latinsko-talijanske civiliziranosti održava se do

razdoblja Mletačke Republike. Za Istru kaže da su prvi podaci o prisutnosti Slavena tek iz 804. g., a dokumentirano je tužaljkom Istrana zabilježenoj u *Placito del Risano*, gdje je riječ o poganskim Slavenima koji teroriziraju stanovnike Istre.

5.

Od 7. do 9. stoljeća zajednički je naziv za skupinu ljudi Slaveni, unutar koje se tek u 9. st. počinju razlikovati Slovenci, Hrvati, Nerentani, Zaculni, Diocleati (Neretljani, Zahumljani, Dukljani, op. a.) i dr. kojima su na čelu bile vođe.

Za Hrvate, pak, Tomaz govori da su došli tek u 9. stoljeću, kada su dobili dopuštenje od Pipina, sina Karla Velikog, da prijeđu Dunav; i tek je tada arheološki dokazana njihova prisutnost. Aachenskim mirom 814. g., kontinentalni dio, Istra s Friulijem i venetskim kopnom, pripada Karolinškom, odnosno Rimskom Carstvu, dok Venecija do Grada i Dalmacije pripada carstvu Konstantinopolisa, tj. Bizantu.

Autor napominje da su na prostoru današnje Hrvatske, u 9. st. postojale dvije etnije, dva režima i dva carstva, misleći pritom na Hrvatsku i Dalmaciju. U to doba Slaveni se započinju baviti gusarstvom na Jadranskom moru, što Tomaz objašnjava normalnim oblikom lova za primitivne i barbarske ljude. Venecija početkom 11. st. postaje ono što je Ravenna bila do pada Egzarhata 751. g., na što nadovezuje tvrdnju da je čitava istočna obala Jadrana bila pod Venecijom od 1000. do 1797. godine. Venecija želi kontrolu mora, a rimska Crkva želi granicu Rimskog patrijarhata pomaknuti što istočnije prema Konstantinopolisu kako bi zadržala dalmatinske biskupije koje su joj oduvijek pripadale.

Međutim, između obalne Dalmacije (latinske) i crkvene stare granice na Dunavu, nastanili su se poganski Slaveni, koje su preobratali misionari iz Karolinškog Carstva. Naime, nakon Karolinga, skupinu glagoljskih svećenika, kako naglašava "vrlo siromašne kulture", koji su bili izbačeni iz Moravije, primili su Hrvati među kojima su proširili rituale, prijevode i interpretacije pisma koje je Rim smatrao barbarskim.

6.

Godine 1076. Zvonimir je proglašen kraljem Hrvatske i Dalmacije te vazalom Svete Rimske Crkve; autor govori da, iako su te dvije provincije bile pod istom krunom, ipak su potpuno različite, pa je "Hrvatskom vladao papa Grgur VII., a Dalmacijom venecijanski dužd". Već deset godina kasnije to dvostruko kraljevstvo propada i o njemu se više nije govorilo. Naime, venecijanski se dužd 1102. g. počinje nazivati *Dux Venetiarum, Dalmatiae et Croatiae*. Ali, zbog Zvonimirove ženidbe sestrom ugar-

skog kralja Ladislava, Mađari okupiraju Hrvatsku i započinju njihove pretenzije na Jadransko more te na taj način predstavljaju prijetnju Veneciji u Dalmaciji. U 13. st. Mađari nastavljaju pritiskati Jadran, a Ladislav IV., nasljednik Stjepana V., ženi se kćerkom Karla Anžuvina iz Napulja, pri čemu prestaje vladavina Arpadovića Ugarskom, a započinje vladavina Anžuvina. Mađari s Anžuvincima na čelu porazili su Veneciju; ona 1358. g. u Zadru potpisuje sporazum kojim prepušta ugarskoj kruni Dalmaciju, Kvarner i Drač; no, Dalmacija ostaje jedina ugarska regija koja ima talijanske općinske odredbe i statut. Ladislav Napuljski 1409. godine okrunjen je u Zadru za ugarskog kralja te vraća Veneciji antički dalmatinski posjed, od Kvarnera do Drača u zamjenu za 100.000 dukata.

Tomaz govori kako "Danas hrvatski povjesničari krivo optužuju Veneciju da je platila kraljevima, a ne da su kraljevi prihvatili plaćanje!" te ironično nastavlja kako se "Nitko nije pomaknuo, od dalmatinske granice do Dunava kako bi... obranio Dalmatince od pandži Venecije, koja je od 1409. do 1420. g. uredila odnose sa pojedinim dalmatinskim općinama koje su, zatim, pod gonfalonima Sv. Marka ostale sve do 1797. godine, a onda su gorko plakale kada je taj stijeg bio spušten položivši ga ispod oltara svojih katedrala." (str. 124). Dakako, puno ima netočnosti i nelogičnosti u ovome djelu L. Tomaza, ali ovdje zastajemo i postavljamo samo jedno pitanje: zašto bi stoljetni šćavi, tj. robovi, tj. apsolutna većina Hrvata u Dalmaciji, plakala za svojim robovlasnicima?

7.

Što se tiče Istre, ona je, prema autoru, od pada Zapadnog Rimskog Carstva čvrsto uvrštena u istočnu granicu Italije, bilo onu gotičku, bilo kao dio Egzarhata, bilo langobardsku, konstantinopolsku ili karolinšku. Tada je karolinški grof Friuli nazvan i grofom Marke Austrija-Italija, zamišljene za obranu Italije, uključujući teritorije od Save do Dalmacije. Istra, kao i Dalmacija, počinje biti granica, s jedne strane, "latinsko-italskih stanovnika, a s druge strane barbarskih i pridošlih Slave-na". Navodi i događaj iz 799. g., kada je franački dužd Erik pao u zasjedu naoružane bande na Tarsatici. Spominje i posjet mletačkog dužda Petra Orseola II. Puli i Poreču, gdje je bio srdačno primljen, čime želi upozoriti na dobre odnose između Venecije i istarskih gradova. Govori, zatim, o biskupskim posjedima u Istri. Naime, biskupi su dobili zapadnokvarnersku crkvenu zemlju, naselja i dvorce u posjed, a zato su morali imati funkcionara, tj. predstavnika *advokatusa*. On se bavio pravima crkve i biskupa. Istarski biskupi izabrali su za svoje advokate dinaste iz Gorice i Devina, koji su bili najmoćniji u friulsko-istarskoj regiji. Zauzvrat su im dali u privremeni

feud dvorce i zemlju, koji su i dalje u vlasništvu biskupija-grofovija. No, i jedni i drugi više nisu vratili tu zemlju, već su je smatrali svojim posjedom, pa tako u Istri nastaju dva laička gospodstva: grofova Goričkih u gorskoj Istri i grofova Devinskih u krškom dijelu, koji uključuje Liburnijsku obalu – Mošćenice, Veprinac, Kastav i Rijeku. Gorički grofovi naslijedili su još neke posjede u Istri i 1342. g. dijele teritorij na izvorno gorički dio i na Istarsku, tj. Pazinsku grofoviju. Nakon smrti Alberta IV., Istarska grofovija prelazi u ruke Habsburgovaca, u čijem posjedu uz kratke prekide, ostaje do razdoblja 1915. – 1918. godine. Isto se dogodilo i s devinskim posjedima. Naime, grofovi su Devinski 1366. g. posjede dali Habsburgovcima, a zauzvrat su od njih tražili zaštitu i vjernost. Na taj način Habsburgovci dobivaju posjede do Trsta, s jedne, i Kvarnera, s druge strane. Sama je Istra bila podijeljena na dva dijela, na "austrijsku Istru" na istočnoj obali i na "venecijansku Istru" na jugozapadnom dijelu. Trst pada pod Austriju 1382. g., što autor komentira tako da taj grad nije dospio pod Austriju, jer su se stanovnici osjećali Austrijancima, već zato što su htjeli zadržati svoju neovisnost u odnosu na Veneciju. Kao dokaz da su stanovnici Trsta upravo Talijani, navodi njihovu izjavu iz 1523. g. *...mi smo Latini i ne znamo teutonski jezik.*

8.

U 15. st. Dalmacija sa svih strana biva okružena Turcima (tj. Osmanlijama, op. a.), a 1468. g. oni ulaze u samu Dalmaciju te devastiraju Zadar, Šibenik, Split, Trogir i dr. Ljudi bježe na drugu stranu Jadrana, u Marke, Abruzzo i Apuliju, gdje osnivaju slavenske kolonije. Naglašava kako je Venecija pomogla hrvatsko-ugarskoj vojsci u borbama protiv Turaka te govori o sveprisutnosti Mletaka u svim hrvatskim gradovima. Turci 1523. g. osvajaju Obrovac, pa je Dalmacija od tada s njima u izravnom kontaktu.

Godine 1521., sporazumom u Wormsu između Karla V. Habsburškog i Venecije, Friuli pripada Austriji, a Istra Veneciji. Dalje, u 16. st. slijede sporazumi, u Trentu 1522., Udinama 1563., Cormonsu 1570. i Beču 1583., kada se pokušalo ispraviti granice utvrđene Wormsom, s obzirom na to da se smatralo kako nisu bile točno ustanovljene.

Konstantni problem bila je i plovidba Jadranom. Tako u 17. st. slijede ratovi između Venecije i Istre protiv Austrije, na čijoj su se strani borili Trst i uskoci – morški hajduci, nastanjeni u Senju. Potpisivanjem ugovora u Madridu 1617. g. Venecija dobiva dvije prednosti. Prva je kontrola nad Jadranom, a druga je da Austrijanci moraju deportirati uskoke u Hrvatsku i spaliti njihove brodove. Slijede opisi ratova protiv Turaka. Prvim ratom 1537. g., pada Klis u ruke Turaka, a mirom 1540. godine,

Venecija mora dati Turcima određenu svotu novaca i otočje u Egeju, a u Dalmaciji Vranu, Nadin i Risan. Zatim slijedi drugi rat, odnosno bitka kod Lepanta, kada su kršćani izašli kao pobjednici, odnosno turska vojska bila je uništena. Veneciji su u Dalmaciji ostali otoci i veći gradovi. Autor u nastavku nabroja ratove i za svaki kaže kako je utjecao na promjenu podjele teritorija.

9.

Pad Mletačke Republike zbio se 1797. godine. Tada je Napoleon okupirao Štajersku, Tirol, Kranjsku. Tomaz komentira stanje na način da su se "dva lopova, pritom misleći na Francusku i Austriju, dogovorila oko plijena". Uspoređuje ih s Hitlerom i Staljinom, koji su tako 1939. podijelili Poljsku. Godine 1805. održana je bitka u Austerlitzu, gdje je Napoleonova vojska porazila rusko-austrijske snage. Austrija je izgubila Veneciju, koja je pripala Talijanskom Kraljevstvu, čiji je kralj bio Napoleon te Istru i Dalmaciju, koje dolaze pod francusku vlast. Nakon rata 1809. godine potpisan je *Bečki mir* kojim Napoleon dobiva Trst i Goricu, zatim Pazinsku županiju i područja od Save do turskog dijela Bosne. Godine 1797. Napoleon stvara Ilirske provincije, kojih je glavni grad Ljubljana; no, Ljubljana kapitulira 1813. g., a Napoleon 1814. abdicira i završava na otoku Elbi.

10.

Bečkim kongresom 1815. g., čije su vladajuće strane bile Rusija, Engleska, Prusija i Austrija, željelo se restaurirati stare teritorije i vratiti u stanje prije Napoleona. Tako je obitelj Savoja dobila Kraljevinu Dviju Sicilija, kojoj je pridružena i Ligurija, a Habsburgovcima je predan dio Apeninskog poluotoka, od rijeke Pad prema jugu, i Kraljevstvo Ilirije, koje podrazumijeva Kranjsku, Korušku, zatim primorsko područje (Gorica, Trst, Istra, Rijeka i kvarnerski otoci) te Dalmaciju do Boke kotorske, uključujući i Dubrovačku Republiku, koju je Venecija oduvijek poštivala, kako naglašava autor.

Zapravo je Napoleonova podjela teritorija opet uspostavljena, ali pod drugim imenima. U riječko okružje tada prvi put ulaze otoci Krk, Cres i Lošinj, koji su oduzeti Dalmaciji. Gorica i Trst dolaze u okvir Njemačke konfederacije 1820. godine, a tadašnja Rijeka i kratka liburnijska obala 1821. g. ponovno je uključena u Ugarsku, dok su dijelovi koji su dotad činili dio riječkog okruga pripali pod privremeno okružje sa sjedištem u Pazinu, kojemu su pridruženi i Kopar i Piran. Na taj način Istra je bila ujedinjena i nije bilo promjena do 1918. godine. Kraljevstvo Ilirije u međuvremenu postaje Kraljevstvo Dalmacije, kojemu je oduzet Kvarner i dijelovi Boke kotorske, ali imaju Dubrovnik.

11.

U vrijeme europskih revolucija 1848. g. započinju i hrvatski pritisci na Dalmaciju. Tako Hrvati s banom Josipom Jelačićem na čelu žele ujediniti Slavoniju i Dalmaciju pozivajući se na tvrdnju koju zastupa Ljudevit Gaj, a to je da su Hrvati direktni nasljednici praromanskih Ilira te da stoga imaju pravo na Dalmaciju i Istru. Tomaz to komentira na način da je teza o tome da su Hrvati zapravo Iliri znanstveno pobijena, ali da je ostala nacionalističko-rasistički mit narodne kulture što su ga provodili hrvatski učitelji, svećenici i fratri. Što se tiče talijanskoga preporoda, govori da najveće talijanske ličnosti shvaćaju težinu situacije te da se počinju boriti za autonomiju Dalmacije. Oni se nazivaju autonomašima, a pod vodstvom su splitskog gradonačelnika Antonija Bajamontija. Mnogo kasnije, kako navodi Tomaz, brutalna nepomirljivost Hrvata tjera ih da mijenjaju ime u *iredentiste* (ali za to ne daje detaljnije objašnjenje).

Godine 1866. započinje Treći rat za neovisnost, u kojem se, kako autor kaže, "Italijica" mora boriti u savezu s Njemačkom protiv Austrije, čime dobiva Veneto i Friuli. Ali, Austrija se okreće želji za trijalizmom s Ugarskom i Slavenima. Godine 1868., kada je potpisana Ugarsko-hrvatska nagodba, tadašnja Rijeka postaje *corpus separatum*, koji je već bio na snazi 1776. g. Naime, Marija Terezija reskriptom određuje da je Rijeka pripojena Ugarskoj kruni, ali kao odvojeno tijelo. Priča o *corpusu separatumu*, prema autoru, bila je temelj Zanelline autonomne riječke države, i D'Annunzijeva zauzeća Rijeke nakon 1918. g. te masovnog egzodusa Talijana nakon jugoslavenske okupacije 1945. godine.

12.

Austrougari, kako ih zove Tomaz, okupiraju Bosnu i Hercegovinu oduzimajući je definitivno Turskoj 1878. godine. No, habsburška ekspanzionistička politika na Balkanu dovodi do atentata u Sarajevu 1914. godine i objave rata Srbiji, čime započinje Prvi svjetski rat. O Prvome svjetskom ratu te o razdoblju između dva svjetska rata, autor, međutim, ne govori gotovo ništa, nego prelazi na razdoblje Drugog svjetskog rata, gdje navodi zla koja je učinila Titova vojska. Tu spominje 55 bombardiranja, koja je naručio Tito, zatim egzodus Talijana, koji je započeo u Zadru 1943-44., o 4.000 mrtvih civila, 2.000 nestalih, zatim o fojbama. Tako dolazi do Pariške mirovne konferencije 1947. godine kojom Italija, od danas hrvatskih i slovenskih krajeva, gubi sjeverozapadni dio Istre do rijeke Mirne na jugu, zatim jadranske otoke: Cres, Lošinj, Lastovo i Palagružu te grad Zadar i tadašnji grad Rijeku.

13.

Na kraju, u nekoliko zadnjih poglavlja knjige, autor rezimira svoja stajališta. Dakle, opet spominje Dantea, koji je opjevao Kvarner i daje njegov citat kada je stigao u Pulu. Spominje i *De vulgari eloquentia*, gdje je Dante želio uvrstiti istarski govor među talijanske. Napominje i kako su Istra i Dalmacija dijelovi Kraljevine Italije još od Odoakra i Teodorika do Ravennskog Egzarhata te da je Dalmacija od 1000. godine, tj. od Petra Orseola II., venecijanska te da njezini stanovnici žale kada Mletačka Republika propada 1797. g. Poziva se i na Nikolu Tommasea iz Šibenika, koji je u prosvjetiteljstvu Talijane podučavao talijanski jezik, a tvrdio je i da nisu samo povijest, umjetnost i književnost u Dalmaciji oduvijek latinski i talijanski, već i jezik. On negira pravo Hrvatske na Dalmaciju jer se već i prije Mletačke Republike tamo pisalo latinski, a jezik komunikacije među stanovnicima Trsta, Istre, Rijeke i Dalmacije bio je oduvijek talijanski.

14.

Knjiga Luigija Tomaza opisuje događanja u razdoblju od dolaska Ilira na područje današnje Italije te današnje Hrvatske pa do potpisivanja Pariškog mirovnog sporazuma, 1947. g., koji pisac naziva *Diktatom*, a kojim Italija gubi mnoga područja što se danas nalaze na teritoriju Slovenije te sva u Hrvatskoj.

Knjiga je pisana na subjektivan način, ali koji se temelji na pažljivo biranim činjenicama i s kojima autor želi dokazati nepravdu nanesenu Italiji Pariškim mirovnim sporazumom, kojim Italija gubi područja gotovo cijele Istre te cijelu Dalmaciju. Kroz sadržaj čitave knjige autor selektivno navodi događaje kako bi mogao poduprijeti svoju tezu. Nепrestano govori o barbarskim Slavenima, nacionalistički osviještenim Hrvatima, zatim o nepravednoj Austriji, ali uvijek o velikoj i pravednoj Italiji. Dakle, to nije ni povijesna ni znanstvena ni stručna knjiga, već publicistički sadržaj; u punome skladu s iredentizmom još u 19. stoljeću. Sadržaj objektivno ne govori o određenim razdobljima, ni u cjelini o rečenome milenijskom periodu, već izražava stajališta jednog hrvatskog Talijana, koji je u poslijeratnom razdoblju napustio svoj rodni Cres i Hrvatsku u cjelini te nastupa kao velikotalijanski nacionalist. To djelo Cresanina Luigija Tomaza upravo je klasičan primjer o znanstvenome djelu publicističke produkcije u Italiji danas.

Nina Spicijarić